

A nyomtatott sajtó hírei a diskurzuselemzés szemszögéből

A diskurzuselemzés alkalmazása a nyomtatott sajtó kutatásában

A XX. és a XXI. század embere olyan világban él, amelynek nagy részét nem ő maga tapasztalja meg, hanem a médiából véli megismerni. Talán nem is gondol arra, hogy az újságírók sincsenek jelen azon események döntő többségének bekövetkeztekor, amelyekről tudósítanak. Teun A. Van Dijk kutatásai szerint általában „hozott anyagból”, kész szövegekből – hírügynökségi jelentésekből, hivatalos közleményekből – alkotnak újra egy sajátos valóságot (Van Dijk 1988: 127–8).

E dolgozat azt kutatja, vajon létezik-e tényszerű, elfogulatlan tájékoztatás. A diskurzuselemzés elméleti kereteinek felhasználásával megvizsgálom a hír létrejöttét az újságíró oldaláról, a hírt mint a valóság modelljét, a hír megértésének folyamatát az olvasó szemszögéből, továbbá azt, hogyan mutatható ki a hírszövegbe kódolt rejtett tartalom.

A diskurzuselemzés célja nemcsak a szöveg különböző szintjeinek leírása, hanem a tágabb értelemben vett kontextus vizsgálata is abban a tekintetben, hogy az mennyire befolyásolja a szöveg jellemzőit. A diskurzuselemzés előzményei között tartjuk számon a retorikát, a szövegtant, az etnometodológiát, valamint a pragmatikát (Van Dijk 1988: 18–22). M. A. K. Halliday a nyelvet mint

struktúrát, mint viselkedést és mint tudást kutatta. A pragmatika már foglalkozott a nyelvi jel és használója között létrejövő viszonytal – többnyire a megnyilatkozások szintjén.

A mesterségesintelligencia-kutatás szükségessé tette a közlés nagyobb egységeinek, például párbeszédeknek, történeteknek a szerkezeti vizsgálatát. Az utóbbi húsz évben kialakult kognitív nyelvészet pedig a nyelv és az emberekben lezajló mentális folyamatok kapcsolatát kutatja. A nyelvet nem azonosítja a gondolkodással, de azt vallja: a nyelv összefügg az elme megismerő tevékenységével (Tolcsvai 1995: 110).

A diskurzuselmzés módszereivel lehetőség nyílik a nyomtatott sajtó szövegeinek szerkezeti vizsgálatára. A kognitív pszichológia irányzatának köszönhetően rendelkezésre állnak a történet szerkezet és az emberi emlékezet működésének összefüggéseiről szóló kutatási eredmények (Pléh 1986). A diskurzuselmzés a közlés folyamatát olyan interakciónak tekinti, amelyben a közlő és a befogadó elméjében végbemenő lélektani folyamatok leírhatók abból a szempontból, hogy milyen szemantikai viszony jön létre a szöveg és a kontextus között (Van Dijk 1988: 29).

Van Dijk diskurzuselmzése logikai értelemben vett állítások (propozíciók) sorozatának és hierarchiájának tekinti a szöveget. Nem az állítások igazságértékével foglalkozik, hanem azzal, hogy az állításokból miként áll össze mind a szövegalkotó, mind az olvasó esetében a szöveg makroszerkezete. Hosszabb szövegben hierarchikusan elrendeződő témák egész sora szerepelhet, melyeknek szerveződését szabályok irányítják.

Az újságíró a saját szempontjai alapján szerkesztett szövegben mintegy modellálja, újraalkotja a valóság kiválasztott szeletét. A hír, amelyet létrehoz, nem a valóság tükröképe lesz, hanem annak megnyilvánulása, hogyan látja azt az újságíró (Chouliaraki és Fairclough 1999).

Ezek szerint már a témaválasztás is függhet például a közlő ideológiai, politikai beállítottságától. A Magyar Hírlap 2001. január 22-i számának első oldalán például ez az egyik cím: *Kizárás előtt a reformkiszagdák*. A Magyar Nemzet első oldala ugyanerről a témáról szóló cikkét ezzel a címmel közölte: *Torgyán: Rendet kell teremteni*. A liberális körökhöz közelebb álló Magyar Hírlap a reformereknek, a konzervatív irányzathoz közelebb álló Magyar Nemzet a pártelnök miniszternek szentelt több figyelmet ugyanazon esemény kapcsán. Nem nehéz belátni, hogy ha csak az egyik újságot olvasnánk, egysíkúbb képet kapnánk a történetekről.

A történetek rekonstruálásakor az újságíró azokat a témákat választja ki, amelyek az ő értékelési szempontjainak és elvárásainak megfelelnek. Az ellenzék botrányhősöknek, minidiktátoroknak szereti látni a kormánypárti politikusokat, szétesőnek a koalíciót. A kormánypártiak rendszeretőként, rendteremtőként, a stabilitás zálogaként látják az általuk támogatott politikusokat.

Az újságíró tevékenységének lényeges szempontja az elittel való kapcsolat. Azonosul az elitnek azzal a részével, amelytől függ: abból él, hogy híreket szállít a tömegeknek az elittről. Az elittel és az egyéb hírforrásokkal való kapcsolata biztosítja a hírek egyenletes áramlását, hogy a lapja meg tudjon jelenni (Van Dijk 1988).

A hír szerkezetének sémája

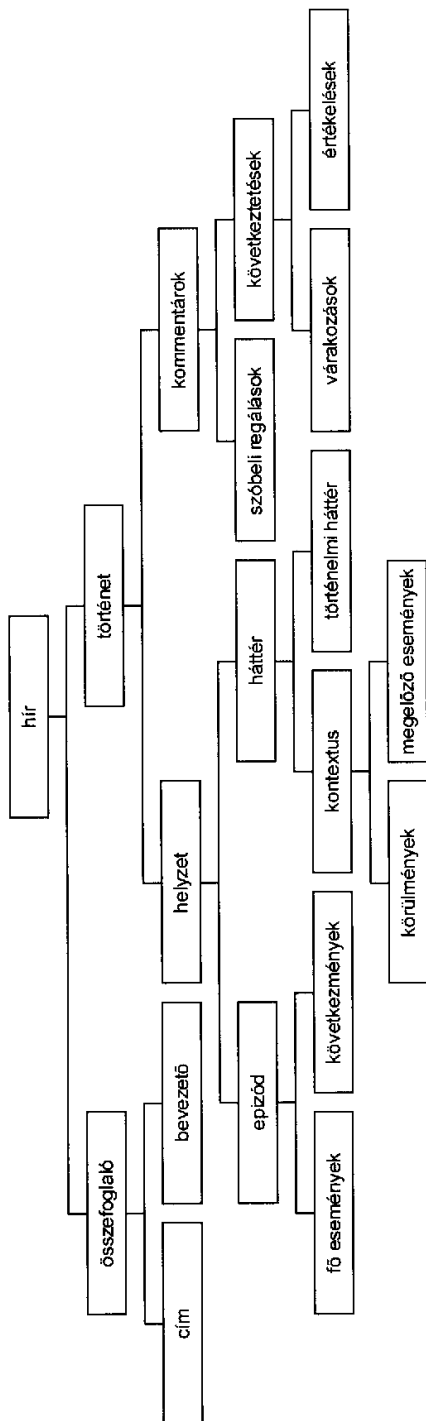
Az újság külalakjától is függ, hogy az újságíró mivel és milyen terjedelemben foglalkozik, vagy hogy hol és miféle illusztrációkat alkalmaz. A közlőnek számítani kell arra, hogy az olvasó bármikor meggondolhatja magát, és leteheti az újságot. Ezért fontos, hogy ha az olvasó csak félig olvas el egy hírt, akkor is értse. Ennélfogva a hír felépítése ciklikus jellegű: a főcím és az alcím a lényegét röviden összefoglalja, majd a szöveg a fontos dologtól a részletek felé halad. Ez a felülről lefelé haladó, ciklikus jelleg okozza, hogy sok hosszabb újsághír utolsó bekezdése elhagyható, ha nincs elég hely a tördeléskor.

A hír szabályokon alapuló sémával rendelkezik. (Ez alól kivétel a rövid hír.) Van Dijk szerint a séma a diskurzus olyan általános érvényű formája, amely jellemző a közlés típusaira, és konvencionalizálódott a különféle társadalmakban, illetve kultúrákban (Van Dijk 1988: 49). A hír sémája a kutatások szerint megegyezik az elbeszélésekével, és a következő részekből áll: összefoglalás, körülmények, bonyodalom, megoldás, kódá (azaz értékelés vagy tanulság). Ezeknek megfelelően a hírszövegnek a következő sematikus egységeket kell tartalmaznia: a körülmények (hely, idő, szereplők); a háttér (az előzmények); a fő esemény; a következmények; az eseményekre utaló reagálások; értékelés és esetleg a további történések előrejelzése. A hírszöveghez – hacsak nem úgynevezett „kis hír” – cím, esetleg alcím és általában a szöveg egészétől eltérő betűfajtaival szedett bevezető rész tartozik. Ez a fő eseményt, s esetleg annak következményeit foglalja össze úgy, hogy az újságcikk egésze nélkül is érthető legyen az olvasó számára. A séma egyes részei elmaradhatnak, vagy egymással felcserélődhetnek, kivéve a címet és a fő eseményt. (A hír szerkezetének sémáját az 1. sz. ábra szemlélteti.)

A hírtérték

A hírtérték megállapításakor a nyelvészet, illetve az újságíráson túli ismereteket kell alkalmazni (Van Dijk 1988: 83). Ezek lehetnek makroszociológiai, mikroszociológiai, közgazdasági, politikai, pszichológiai szempontok, amelyek az újságíró esetében a hír kiválasztásában és megformálásában, az olvasó esetében pedig a hír megértésében, valamint felidézésében játszanak szerepet.

A hír továbbításában meghatározó lehet, hogy az újság profitra óhajt szert tenni: az eseményekről tudósítói révén értesül, akiknek száma pénzügyi lehetőségeitől függ. Hirdetőinek, olvasóközönségének, előfizetőinek ideológiai beállítottságát sem hagyhatja figyelmen kívül. A hírek gyűjtésének kialakult társadalmi módszere van: a hírek alapjául szolgáló közleményeket olyan szervezetek adják ki, amelyeket a politikai, a társadalmi elit működtet intézményes formában. Egy adott ország elitje vagy a világ vezető hatalmai, esetleg vezető szervezetei természetesen a szándékaiknak megfelelő közleményeket juttatják el a sajtóhoz. A hírek iparszerű gyártása ilyen értelemben tükrözi a társadalom szerkezetét: a befolyásos csoportoknak nagyobb figyelmet szentel, öngazolásuknak teret ad. Az, hogy minek van hírtértéke, modellszerűen megjeleníti a társadalom gazdasági és ideológiai értékrendjét (Van Dijk 1988: 8).

1. sz. ábra. A hír szerkezetének sémája
(Van Dijk 1988: 55)

A hírértéket meghatározó tényezők Teun A. Van Dijk szerint a következők (1988: 119–23):

Az újdonság. A hírek új eseményről kell szólnia. Az olvasók elméjében létezik valamilyen modell a világ eseményeiről. Az újabb események hírének hatására módosítják e modellt.

A frissesség. Ne csak a hír legyen új: az esemény, amelyen alapul, szintén ne legyen pár napnál régebbi. A frissesség a figyelem elnyerése, az érdeklődés felkeltése és a felidézés elősegítése érdekében fontos tényező.

Az előfeltevések. Annak mérlegelése, hogy mi új és mi friss hír, sok tudást feltételez. A közlemények, vagyis az események csak rengeteg régi ismeret fényében értelmezhetőek. A tökéletes újdonság érthetlenné tenné a hírt.

Az összhang. A hírek összhangban kell lennie a társadalomban elfogadott normákkal. Ilyen értelemben ez az előfeltevések speciális területe, mely a korábbi ismeretek mellett a korábbi viszonyulás és vélemény elfogadását öleli fel. A hír szólhat olyan személyekről vagy országokról, amelyek nem felelnek meg alapvető attitűdünknek – ekkor a) kevesebb az esélye, hogy valóban megjelenjen a sajtóban; b) ha megjelenik, megerősíti az előbbi, negatív viszonyulásunkat; c) ha megjelenik, ábrázolásmódja megfelel a társadalmilag elfogadott álláspontnak.

A fontosság. Általában az olvasók azt az információt kedvelik jobban, amely a számukra lényeges. Mindig a többség számára fontos eseményeknek nagyobb a hírértéke. Az elitnek kellemetlen események hírértékét csökkentik, vagy nyilvánosságra sem hozzák azokat.

A deviancia és a rossz hírek. Pszichológiai szempontból lehetnek az olvasó tudatalatti félelmeinek megtestesítői: katasztrófák, háborúk, balesetek. Forogatókönyvük megegyezik a történetek ismert forogatókönyvével: a rossz eseményeket követnie kell a megoldásnak.

A közelség. Nemcsak térben, hanem ideológiailag is értendő. A közelben történt eseményeket nagyobb érdeklődés övezi, és alkalmasabbak arra, hogy az olvasók történetként a beszélgetéseikbe szöjék őket.

A hírérték e vázlatos, rövid meghatározása új megvilágításba helyezi a sajtó sokat hangoztatott szabadságát és objektivitását.

A hír megalkotásának szociokulturális szempontjai

Gyorsabb a hír olvasása és könnyebb a megértése, ha a narratív szöveghez hasonlóan abban a sorrendben mutatja be az eseményeket, ahogyan a valóságban megtörténtek (Pléh 1986: 118). A valóságos történésekre vonatkozóan ugyanis mind az újságíró, mind az olvasó rendelkeznek bizonyos tudással. A társadalomba való beilleszkedésük folyamán megtanulták, hogy az általuk ismert kultúra(k)ban hogyan zajlanak le bizonyos események. E közös háttértudást felhasználva a szöveg írójának nem kell mindent explicit módon a szövegbe kódolnia; nem kell mindegyik hírt Ádámtól és Évától kezdenie. Az olvasó pedig a szöveg megértésének dinamikus folyamatában újra és újra összeveti a szöveg tartalmát

az általa ismert forgatókönyvekkel. Egyes kutatások szerint a forgatókönyvek nemcsak az adott helyzetben szokásos események időrendiségét tartalmazzák, hanem az adott témára jellemző, előregyártott oksági láncokat is (Schankot és Abelsont idézi Pléh 1986: 30).

Az emberek világában valószínűleg még magasabb szerveződési egységek, a tervek is meghatározóak. Ezek az emberi cselekvések céljai közötti, valamint a cselekvések és a célok közötti összefüggéseket reprezentálják. Funkciójuk az események közötti koherenciateremtés (Pléh 1986).

Amikor az olvasó a hírt olvassa, a fentieknek megfelelően összefüggést keres az abban ismertetett események és tevékenységek között. Ez igaz a szövegrészekre is: ahogyan Paul Grice megfogalmazta a társalgás alapelveire vonatkozóan, az olvasó az együttműködés elvét követi (Grice 1997: 213–28). Feltételezi, hogy az újságíró közölni akar vele valamit, és hogy egy helyzetnek vagy a világnak az ő számára értelmezhető modelljét kódolta a szövegbe, melyből háttérismerete révén képes ugyanazt a modellt rekonstruálni.

A kérdés azonban a következő: ugyanazt a valóságmodellt építi-e fel az újságíró és az újságolvasó a maga elméjében? Leírható-e a szöveg jelentése a nyelvtani szabályok segítségével, a szövegtani módszerekkel és a világról való tudás modelljeivel? Hogyan magyarázhatók és milyen jelentésbeli különbséget hordoznak a stílusbeli eltérések, amelyek bármely újságolvasónak feltűnhetnek, ha ugyanazon a napon a kezébe vesz néhány politikai napilapot és bulvárlapot?

A stílus a szöveg megformáltságának a módja, melyet a közlő és a befogadó valamilyen szociokulturális alapú nyelvi értékrendszerben helyez el: az általa ismert többi stílustípushoz viszonyítja (Tolcsvai 1996: 50). Más meghatározás szerint a stílus a lehetséges diskurzusformák közötti választások sorozatának eredménye. A diskurzusfajták ugyanakkor behatárolják a nyelvi választási lehetőségeket. A stílus szorosan összefügg a kontextussal: nemcsak a nyelvi, szövegbeli tényezőkkel, hanem a tágabb értelemben vett kontextussal is: a közlő körülményeivel és a társadalmi szempontokkal (Van Dijk 1988: 27).

A témaválasztás mellett a stílusbeli változtatások fejezik ki leghatásosabban a személyes véleményt vagy egy intézmény álláspontját, ha ugyanazon eseményről szóló, de különböző forrásból származó hírszövegeket vetünk össze. Ilyen stilisztikai eltérés lehet például a hírszövegnek a sémától való eltérése, a szintaktikai tagolás különbségei, a lexikai választások milyensége.

A rejtett tartalom hírbe kódolásának nyelvi eszközei

A hírszövegben nem minden propozíció szerepel explicit módon. A szöveg implicit tartalmának nevezünk minden olyan információt, amely a szövegben előfeltevésként vagy sugallt jelentésként szerepel, és nincs közvetlen módon, vagy nincs részletesen kifejtve (Van Dijk 1988: 64).

A nyomtatott sajtó hírszövegei esetében előtérbe kerül az újságírótól az olvasóra irányuló szándékolt hatás. A hírszöveg explicit módon állítások sorozatából áll. A beszédaktus-elmélet szempontjából megállapítható, hogy a perlokúciós,

azaz a beszédpartnerre való hatás szándéka kerül előtérbe: amikor az újságíró megszerkeszti a hírszöveget, nemcsak az a célja, hogy az olvasó azt megértse, hanem az is, hogy azt valóságként vagy legalábbis a valóság lehetséges fajtájaként elfogadja (Van Dijk 1988: 84).

Az újságíró arra törekszik, hogy az olvasó ne csak könnyen megértse az általa felépített hírt, hanem emlékezzen is rá. Ezt a célt szolgálja például a fő téma (a fő esemény vagy következményének) kiemelése, összefoglalása a bevezetőben és a címben. Pszichológiai kutatások szerint az olvasó emlékezetében jobban megmaradnak a szöveg hierarchiájában felül lévő gondolatok, állítások, azaz a fő téma, valamint a szöveg logikai szerkezete (Pléh 1986: 23).

A kognitív pszichológia álláspontja szerint az olvasóban vagy a hallgatóban gyakrabban felidéződnek a szöveg, illetve a mondat pragmatikai implikációi, mint a szöveg vagy a mondat nyelvi formája (Eysenck–Keane 1997: 341). Az olvasó befolyásolásának tehát leghatékonyabb eszköze a rejtett információ szövegbe kódolása.

A rejtett tartalom hordozói lehetnek az előfeltevések. Szende Tamás az egy-egy mondatból következő kijelentések három fajtáját különbözteti meg: a logikai előfeltevést, a bennfoglalást és a pragmatikai előfeltevést (Szende 1996: 87). Véleménye szerint az utóbbi az, amely a szövegjelentéssel összefügg. (Lásd még Kiefer 2000: 338–66.)

Az előfeltevés olyan tényállásokat idéz fel, amelyeknek érvényben kell lenniük ahhoz, hogy az eredeti mondatbeli kijelentés szerencsés, vagyis sikeres, helyénvaló legyen. A pragmatikai előfeltevés nem a kimondott közlemény igazságértékét érinti, hanem azt, hogy a közlemény érvényes-e az adott beszédhelyzetben. Az előfeltevések teremtik meg a közlemény sajátos, aktuális jelentésvizonyait, ezek utalnak a tényleges valóságra.

A pragmatikai előfeltevések felismerhetők az őket közvetítő nyelvi eszközök alapján. Az előfeltevést hordozó nyelvi szerkezetek csoportjába tartoznak a következők:

1. Bizonyos módosító- és határozószavak, például a *még, már, csak, is, újra, tovább*.
  - 1) *Kollektív szerződéssel még korrigálható a jogszabály*
(Magyar Hírlap, 2001. 04. 17., 5. o.)
  - 2) *Az Itogi főszerkesztője is behódolt*
(Magyar Hírlap, 2001. 04. 18., 2. o.)
  - 3) *Tovább folytatódik a harc a Meixner-iskola körül*
(Magyar Hírlap, 2001. 04. 18., 5. o.)
  - 4) *Grespik újra megsemmisítette a működési engedélyt*
(Magyar Hírlap, 2001. 04. 18. 5. o.)

Az 1–4 címeknek akkor van értelme, ha az olvasó kiegészíti őket a sugallt jelentésüket alátámasztó előfeltevésekkel: 1) a jogszabályt korrigálni kell; 2) az Itogi főszerkesztőjét megelőzve mások már behódoltak; 3) az említett iskola körül egy ideje harc dúl; 4) Grespik korábban már megsemmisítette az iskola működési engedélyét.

2. Bizonyos inchoatív, azaz kezdő igék, például:

5) **Megállapodtak** Kostunicával
(Magyar Hírlap, 2001. 01. 23.)

6) **Megalakult** a szerb parlament
(Magyar Nemzet, 2001. 01. 23.)

A fenti újságcímeket az olvasó egészíti ki az értelmezéshez szükséges előfeltevésekkel: 5) korábban nem volt megállapodás; 6) eddig nem volt, illetve nem ülésezett a szerb parlament.

3. Bizonyos fajtájú, főként hasonlító határozói mellékmondatokkal kiegészítendő főmondatok, például:

7) **Szigorúbb lesz a vámellenőrzés**
(Magyar Nemzet, 2001. 04. 17., 13. o.)

8) **Színesebb programok kellenének**
(Magyar Nemzet, 2001. 04. 14., 13. o.)

E címként szolgáló mondatok a következő előfeltevéseket hordozzák: 7) ..., mint manapság; 8) ..., mint amilyeneket jelenleg kínálnak az utazási irodák.

Az igék, a főnevek és a melléknevek meghatározott csoportjai kifejezik a közlő értékítéletét a közölt információra vonatkozóan. Ilyenkor az olvasót a hír kedvező vagy kedvezőtlen megítélése felé irányítják.

9) **Kirohanás a HM ellen**
(Magyar Nemzet, 2001. 04. 14., 3. o.)

10) **Újabb bírálatözön az MSZP-re**
(Magyar Nemzet, 2001. 03. 20., 3. o.)

11) **Bizonytalan egyházügyi alku**
(Magyar Nemzet, 2001. 03. 20., 2. o.)

Egyes igék a főmondatban kifejezik a mellékmondatban foglalt állítás igazságértékéről alkotott véleményt. Például a faktív igék (*tud, lát, igazol* stb.) a leírt tényállás kétségtelen voltát jelzik.

12) **Tudta, hogy néhány képviselőt megvesztegettek.**

A nem faktív igék nem tartalmaznak utalást a tényállás igazságértékét tekintve. Ilyenek például a *vél, gondol, állít, sejtet* és így tovább.

13) **A tiltakozók azt állítják: a tervezet alapján sérül az állam és az egyház szétválasztásának elve.**
(Magyar Nemzet, 2001. 04. 17., 3. o.)

14) **Több szocialista politikus sejtetni engedte, hogy már májusban dönt a kongresszus a kormányfőjelölről.**
(Magyar Nemzet, 2001. 04. 13., 3. o.)

Az antifaktív igék kizárják az adott tényállás valós voltát. Ide tartozik például a *hazudik* és a *sugalmaz*.

15) Azt **hazudta**, hogy néhány képviselőt megvesztegettek.

A faktív és az antifaktív igék tagadása érintetlenül hagyja a másik tagmondatban, vagyis az előfeltevésben foglalt kijelentést. Például:

16) **Nem tudta**, hogy néhány képviselőt megvesztegettek.

17) **Nem hazudta** azt, hogy néhány képviselőt megvesztegettek.

Manapság gyakran előfordul, hogy bizonyos sajtótermékeket korábbi, félrevezető állításaik helyreigazítására köteleznek. A fenti példákból is látható azonban, hogyan lesz a már elterjesztett rágalmbokból „kabátlopási ügy”: a helyreigazítás nem törölheti ki az olvasó emlékezetéből az előfeltevések alakjában sugallt kijelentéseket.

Miközben az újságíró igyekszik a ténszerűség és az elfogulatlanság, továbbá a valósághű tájékoztatás látszatát fenntartani, valójában a saját nézőpontjából megalkotott modelljét építi fel az általa megismert eseménynek. A ténszerűség illúzióját biztosítja a sok adat; a nevek, számok, időpontok, valamint a tekintélyes, közismert személyiségekre hivatkozó idézetek, amelyeket a közlő meglehetősen átszerkeszt.

Az eltérő viszonyulás szemléltetésére bemutatható, hogyan tudósított 2001. január 23-án ugyanarról az eseményről, öt kisgazdapárti képviselőnek az FKGP-ből való kizárásáról két napilap.

Nyolcvanszázalékos többséggel szavazta meg a képviselőcsoport Csúcs László kizárását, majd egyhangúlag tudomásul vette, hogy további négy képviselő távozott a frakcióból – közölte az ülés után Bánk Attila frakcióvezető.

(Magyar Nemzet, 1. o.)

Ugyanezen ülésre így utal a Magyar Hírlap az első oldalán megjelent hírből:

Az engedelmes frakciótagok megszeppenten hallgatták Torgyán József dörgegelmeit, aki egyebek mellett piaci kofának nevezte jogi érveket hangoztató korábbi tanácsadóját, Kiszely Katalint.

A Magyar Nemzet újságírója az FKGP hivatalos közleményét adja tovább. A tudósítás e részletében a „nyolcvanszázalékos többség” a fókusz, azaz a párt döntésének egységes támogatása kap nagyobb hangsúlyt. A Magyar Hírlap hírrészlete a pártelnök és a kizárt frakciótag közötti ellentétet állítja előtérbe. Olyan jelzőt és határozót választ a „frakciótagok”-hoz, amelyek az újságíró értékítéletét is hordozzák (*engedelmes* és *megszeppenten*). Nyilvánvaló a pártelnök iránti ellenszenv, aki „dörgegelmeket” intézett a frakcióhoz, és „piaci kofának” nevezett valakit. A Magyar Hírlap újságírója tehát ellenérzéseivel együtt továbbította a hírt, a Magyar Nemzet újságírója pedig a frakció egységességének látszatát próbálta fenntartani.

A hír megértése

A fentiekben többször felmerült, hogy az olvasó az újság kézbevételekor az újságíróhoz hasonlóan számos szempontból választ. Például eldönti, melyik hírt olvassa el, vagy melyiket olvassa végig. Ahogyan az újságíró számára a valóság megismerésének eszköze egy esemény hírben való modellálása, ugyanúgy az olvasó számára is a társadalmi megismerés módja a hírben reprezentált modell megértése, az emlékezetében való megőrzése.

Az olvasónak azon döntését, hogy érdeklődik-e egyáltalán a hír iránt, a hír értéke befolyásolja. A hírérték az ő esetében ugyanaz, mint a közlövényben: az újdonság, a térbeli közelség, az előfeltevései vagy inkább elvárásai, a hírek a világról alkotott képével való összhangja – valamint a devianciáról, vagy negatív jellegű eseményekről szóló hírek. Igen sok hír szól bűnügyekről, balesetekről, katasztrófákról, háborúkról, konfliktusokról. Egyes magyarázatok szerint az olvasókat ezek pszichoanalitikai okokból fakadóan érdeklik: saját félelmeik kifejeződési formái. A kognitív elmélet úgy véli, az ilyen eseményekről szóló információk feldolgozása során az elme mintegy szimulálja ezeket a helyzeteket, majd a történet szerkezetét sémáknak megfelelően megkeresi a megoldást ezekre a bonyodalmakra. Ezenközben a társadalmilag elfogadott normákat és értékeket mintegy próbára teszi. A konfliktus feldolgozása után pedig megerősíti a saját értékrendjét (Van Dijk 1988).

Pszichológiai kísérletek szerint a szövegek feldolgozása felülről lefelé és balról jobbra történik. A cím és a bevezető rész segítenek a makroszerkezet, azaz a szöveg témájának felismerésében. Az olvasó megérti a szöveg mikroszerkezetét, vagyis az egymást követő mondatok közötti közvetlen viszonyt. A mikroszerkezetből az olvasó már e megértés folyamán levezet egy makroszerkezetet, mivel ismeri a szöveg felépítésére vonatkozó makroszabályokat (Pléh 1986: 29). Ezeket a szövegtípushoz tartozó séma segít azonosítani, valamint az a háttértudás vagy tudáskeret, amivel a közlőhöz hasonlóan rendelkezik. Az ilyen információfeldolgozás célja, hogy az olvasó epizodikus emlékezetében létrejöjjön egy modell a hírben szereplő szituációról.

Hogyan és mennyire fog emlékezni az olvasó a hír tartalmára? A kognitív pszichológia felfogása szerint az emlékezet konstruktív. Az emlékezet az információt sémákban raktározza el, és ha szükséges, ezekből újra felépíti (Pléh 1986: 39). Kintsch és Van Dijk azt állítják, hogy a sémák emlékezetünkben való tárolásakor bizonyos törlési szabályok lépnek életbe (Pléh 1986: 123). Emlékszünk a szöveg témájára, az alapvető ok-okozati összefüggésekre, esetleg valami számunkra szokatlan információra, de az altémákat elfelejtjük. Felidézéskor magunk teremtünk koherenciát a séma egyes alkotórészei között. Ahol különösen nehéz az összefüggést megérteni, még az oksági láncot is kiegészítjük.

Az eddigiek alapján bizonyítható, hogy a hírszöveg megértése az olvasó részéről problémamegoldó tevékenység. A hír megértése, az emlékezetben való tárolása és felidézése nagymértékben függ az olvasó műveltségétől, a világgal kapcsolatos ismereteitől, az általa elfogadott ideológiától.

Annak szemléltetésére, mennyire eltérően tudósíthat ugyanazon eseményről egy-egy újság, hasonlítsunk össze két, körülbelül azonos terjedelmű hírt!

Az egyik a Magyar Hírlap 2001. április 5-i számának 4. oldalán jelent meg, *Torgyán békülne a reformerekkel* címmel. A másik a Magyar Nemzet 3. oldalán volt olvasható ugyanekkor, *Torgyán békülne* címmel.

Torgyán békülne a reformerekkel

Torgyán Józsefnek nincs több keresztmárvája az FKGP élén. Ahhoz, hogy tisztességgel visszavonulhasson, meg kell semmisítenie a gödi határozatokat – közölte a Magyar Hírlappal Lányi Zsolt. Torgyán József tárgyalni szeretett volna az FKGP volt alelnökével, és közvetítő útján Bánk Attilát, Kiszely Katalint és Molnár Róbertet is megkereste.

Torgyán József a szilveszteri határozatokkal egy óra alatt tönkretette az addig jól működő frakciót. Ahhoz, hogy tisztességgel vonulhasson vissza a párt éléről, vissza kellene vonnia a gödi határozatokat, össze kellene hívnia az

országos nagygyűlést, ahol új elnököt választhatnánk – közölte a Magyar Hírlappal Lányi Zsolt volt FKGP-alelnök. A kisgazda-politikus lapunknak elmondta: egy közvetítő kereste meg szombat délelőtt, és közölte vele: Torgyán József szeretné, ha felhívna őt a kórházban. Beszélt is a pártelnökkel, akinek jobbulást kívánt, ám azt leszögezte, hogy a köztiük lévő politikai szakadékokat többé már nem lehet áthidalni. „Torgyán József hatalmas hibát követett el, amikor a szilveszteri gödi tanácskozáson szétverte a jól működő parlamenti képviselőcsoporthoz. Mára nemcsak a frakció, hanem a párt egésze

is össze van zavarodva – jelentette ki Lányi Zsolt.

Kiszely Katalin lapunknak elmondta: őt is megkeresték szombaton, majd együtt ebédelt Torgyán Józsefné Cseh Máriával. A pártelnök felesége mint a család régi jó barátját hívta fel őt, akivel természetesen szívesen találkozott. A vendéglő előtt egy hétvégén megjelenő újság fotósai várták, és paparazzi módszerrel lefényképezték őket. Kiszely Katalin nem kívánta minősíteni a történeteket, ám hangsúlyozta, a találkozó előtt Torgyán Józsefné Cseh Mária nem közölte vele, hogy fényképrendevüt szervezett. ÚGY

A Magyar Hírlapban többet közöl a hírnek adott cím, mivel azt is megjelöli, kikkel békülne a pártelnök. A hír mindkét szövegváltozata a hír sémájából ismert bevezetővel folytatódik, amely röviden összefoglalja a hír lényegét. Ugyanekkor ez a rész bemutatja, hogy milyen információkat tartott kiemelésre érdemesnek a közlő.

A Magyar Nemzet hírének bevezetője eseményeket említ meg először, mégpedig időrendben: Torgyán üzent ellenfeleinek, de ezt követően csak Lányi hívta fel telefonon. A bevezető utolsó mondata Lányinak, Torgyán fő politikai ellenfelének az esetről szóló értékelését tartalmazza. Az értékelést a hírszöveg első bekezdése Lányi nézőpontjából részletezi.

A Magyar Hírlapban megjelent hír bevezetője az események Lányi szemzőgéből való értékelésével kezdődik. Ez az értékelés Torgyánra nézve kedvezőtlen. A bevezető utolsó mondata segít az olvasónak, hogy Lányi kifakadását megértse: ez a mondat jelöli meg a Lányi nyilatkozatát kiváltó eseményt. Ez a mondat az újság nézőpontjából vizsgálja az eseményeket: Lányira mint „az FKGP volt alelnöke”-re utal.

Megállapítható, hogy a hír szerkezeti sémájától mindkét cikk némileg eltér: a szóbeli reakciók vagy értékelések elemének egy részét előrehozzák, jelezve, hogy a közvélemény – és a közlő – a két politikai ellenfél küzdelmét figyeli leginkább. Csak ezek után következik a fő esemény taglalása, majd az utolsó bekezdés végén ismét a szereplők szóbeli reagálása, értékelése. Mindkét hír szövegét két, meglehetősen hosszú bekezdésre osztotta a szerző. A konzervatív irányzathoz közeli Magyar Nemzet a bevezetőben a Torgyán által tett gesztusra

hívja fel a figyelmet, melyet politikai ellenfeleinek irányában tett, „akik közül csak Lányi Zsolt volt aelnök hívta fel telefonon”. A *csak* módosítószó azt sugallja, hogy a hír közlöje nem tartja olyan előzékenynek az ellenfelek reagálását, mint Torgyánét. A liberális oldalhoz áll közelebb a Magyar Hírlap. Ennek megfelelően a koalíciós pártban végbement szakadást, a két politikus ellenségeskedését állítja a középpontba.

Torgyán békülne

Torgyán József szombaton a kórházból üzent az FKGP-ből korábban kizárt, illetve kilépett ellenfeleinek, akik közül csak Lányi Zsolt volt aelnök hívta fel telefonon a pártelnököt. Lányi szerint Torgyán egyezkedni próbál velük, de erre nincs esély, az elnöknek mindenképpen vissza kellene vonulnia.

✎ Kis

Lányi Zsolt, az FKGP volt aelnöke lapunknak elmondta: Torgyán Józsefet azután hívta fel, hogy a pártelnök egy közös ismerősükkel üzent neki szombat délelőtt. – A hatvanéves barátságunkra tekintettel jobbulást kívántam neki, hiszen az egészség fontosabb, mint a politika – idézte fel a beszélgetést a politikus, aki hozzátette: közölte Torgyán Józseffel, hogy politikai kérdésekről nem érdemes beszélniük, ugyanis nagyon távol kerültek egymástól. Lányi arról is szólt: a pártelnök kérte, hogy látogassa meg a kórházban, de ő ezt visszautasította. – Torgyánnak be kell látnia a hibáit és azt, hogy ő már soha nem lesz az FKGP vezető embere – fogalmazott. Kijelentette: nincs esély arra, hogy kibékülje-

nek, a elnök egyetlen lehetősége a tisztességes visszavonulás.

Az FKGP elnöke Bánk Attilának, Molnár Róbertnek és Kiszely Katalinnak is üzent. A volt frakcióvezető nem cáfolta a megkeresés tényét, de nem kívánta kommentálni a kezdeményezést. Molnár Róbert az MTI-nek elmondta: csupán jobbulást kívánó levelet küldött Torgyánnak, nem beszélt vele. Úgy tudjuk, Kiszely Katalin volt kiszegza képviselő együtt ebédelt Torgyánné Cseh Máriával, de a kérés ellenére nem látogatta meg a pártelnököt. Információk szerint Torgyán József jelezte, hajlandó együttműködni a kizárt és kilépett képviselők egy részével, de ez nem vonatkozik Horváth Bélára és Várhelyi Andrássra. Többen az „oszd meg és uralkodj” politikai stratégiájaként értékelik a gesztust.

A Magyar Nemzet híre már a bevezető első mondatában megjelöli az események időpontját, helyét és szereplőit. A fő esemény megismétli az első bekezdés elején („Lányi telefonált Torgyánnak”). Ezzel in medias res kezdi a történetet; egyre bővülő körben bontja ki a fő esemény részleteit, körülményeit, előzményeit. Az első bekezdésben Lányi nézőpontjából követjük az eseményeket („lapunknak elmondta”), ám nem egyértelmű, hogy a szerző az ő állításait szó szerint idézi-e; bár a szövegben előfordulnak mondást jelentő igék (*fogalmazott, idézte fel, kijelentette*), a politikus szavai nincsenek idézőjelben. A hírszöveg második bekezdésében többféle nézőpont váltogatja egymást: a közlöő, Bánk

Attilaé, Molnár Róberté, Kiszely Kataliné, Torgyán Józsefé, majd a határozatlan „többen” megnevezés sejteti, hogy az újságíróknak egyéb információi is vannak.

Nézzük meg, hogy a két újsághír felépítése mennyire hasonlít ahhoz a sémához, amelyet az 1. számú ábra bemutatott!

Torgyán békülne a reformerekkel

(Magyar Hírlap, 2001. 04. 05.)

cím

szóbeli reagálás }
összefoglaló } bevezető

szóbeli reagálás (Lányi)

epizód (Lányi)

szóbeli reagálás (Lányi)

epizód (Kiszely)

szóbeli reagálás (Kiszely)

Torgyán békülne

(Magyar Nemzet, 2001. 04. 05)

cím

összefoglaló }
szóbeli reagálás }

epizód (Lányi)

epizód (Lányi)

epizód (Molnár)

értékelés

2. számú ábra

A 2. számú ábrából kitűnik, hogy a Magyar Hírlapban megjelent hír részletesen ismerteti, hogyan reagálnak az érintett politikusok a fő eseményre. A Magyar Nemzet a fő eseménnyel kapcsolatos epizódoknak szentel több figyelmet, különös tekintettel Lányi nézőpontjára.

A Magyar Hírlapnak a fő eseményre vonatkozó álláspontját az olvasónak kell kikövetkeztetnie Lányi és Kiszely szóbeli reagálásából, illetve értékeléséből. A Magyar Nemzet a hírszöveg végén ad egy rövid értékelést. A Magyar Hírlap újságírója nyilvánvalóan azokat a megnyilatkozásokat foglalta a hírbe, amelyekkel egyetértett, vagy amelyeket az olvasó számára új információként értékelt.

Az új információkat, azaz a hírérték szempontjait tekintve megállapítható, hogy mindkét hír megfelel az újdonság és a frissesség követelményének. Mindkettő csak bizonyos előfeltevések ismeretében értelmezhető, ha az olvasó már tájékozott a hírben szereplő párton belüli ellentétekről. Mindkét lap számára fontos, hogy a hír szerkezete és tartalma összhangban legyen az általuk képviselt értékrenddel: a Magyar Hírlap a volt pártelnököt elítélő szóbeli reagálásokra helyezi a hangsúlyt, a Magyar Nemzet pedig a párt vezetőinek kapcsolatfelvételére. Ez összefügghet a hír szereplőinek és az újságíróknak az ideológiai közelségével, illetve távolságával: a Magyar Hírlap a pártszakadást, a Magyar Nemzet a kapcsolatfelvételt állítja a középpontba. Érdekes megvizsgálni a Magyar Hírlap hírszövegének két utolsó mondatát.

A vendéglő előtt egy hétvégén megjelenő újság fotósai várták, és paparazzi módszerrel lefényképezték őket.

Tartalmát tekintve ez a mondat azt sugallja, hogy valaki értesítette a fotósokat, mert az *őket* tárgy a *várták* igére is vonatkozik: őket várták, nem csupán

arrafelé tébláboltak. Ez a mondat azt sugallja: Torgyán vagy Torgyánné tisztességtelen csellel próbálta azt a látszatot kelteni, hogy Kiszely Katalinnal nem szakítottak, s hogy a pártban a látszat ellenére nincs szakadás. De vajon ez a mondat még Kiszely Katalintól származó idézet, vagy a szerző összefoglalása arról, amit az illető hosszabban elmondott? Mit jelent az, hogy valakit nem egyszerűen lefényképeznek, hanem „paparazzi módszerrel” fényképeznek le? E szó konnotációja, érzelmi tartalma kellemetlenül kisugárzik a vele együtt említett politikusokra. Olyan szövegkörnyezetet teremt, amely gyanús titkokat sugalmaz.

A bekezdés utolsó mondata:

Kiszely Katalin nem kívánta minősíteni a történeteket, ám hangsúlyozta, a találkozó előtt Torgyánné Cseh Mária nem közölte vele, hogy fényképes randevút szervezett.

Úgy látszik, ez a mondat sem pontos idézet a politikus nyilatkozatából: inkább szavainak összefoglalása. A mondat ellentmondást tartalmaz: a politikus nem kívánja minősíteni az eseményt, az utolsó két tagmondatban azonban olyan előfeltevés szerepel, amely rossz fényt vet Torgyánéakra. A faktív igékkel bevezetett előfeltevés sajátossága – amint azt fentebb említettem –, hogy tagadásuk nem érinti az előfeltevést. Ennek megfelelően a *fényképes randevút szervezett* állításra nem vonatkozik a tagadás.

A Magyar Hírlap hírében érvényesül tehát az a jelenség, hogy bizonyos szavak negatív érzelmi értéket kapnak, ha ilyet hordozó szövegkörnyezetbe kerülnek. Ez fordítva is igaz: bizonyos szavakhoz olyan negatív érzelmi érték tapad, amely maga kontextusteremtő, azaz létrehozza az ennek megfelelő környezetet.

E rövid elemzésből több következtetés is levonható. Az újsághírek nem felelnek meg minden részletükben az 1. ábrán bemutatott sémának: egyes elemek hiányozhatnak belőlük, mások egymásba kapcsolódhatnak. Híres emberekre, tekintélyes, közismert személyekre vagy szervezetekre hivatkoznak, a nyilatkozataikat, a közleményeiket azonban szabadon átfogalmazzák. Ennek következtében akaratlanul is olyan rejtett tartalmat közvetíthetnek az olvasónak, amely saját viszonyulásuknak, értékítéletüknek megfelelően befolyásolja.

Összefoglalás

A hír, illetve bármilyen szöveg létrehozása és értelmezése mind a közlő, mind a befogadó számára a világ, a társadalom megismerésének egyik módja. A szöveg értelmezése is dinamikus folyamat, amikor a befogadó a szövegben közvetített valóságmodellrel összeveti az általa ismert sémákkal, tudáskerettel, forгатókönyvekkel. A közlő a szövegben továbbítja a valáságról benne élő modellt, kiegészítve azt saját értékítéletével, vélekedésével, elvárásaival. Mindezek a szöveg szerkezetében és stílusában is kimutathatók. Az azonos forrásból származó, de különböző újságok által közölt hírek közötti stilisztikai eltérés, valamint a valóságrepresentációjuk közötti eltérés a diskurzuselemzés módszerével kutatható.

SZAKIRODALOM

- Chouliaraki, Lilie–Fairclough, Norman 1999. *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh University Press.
- Eysenck, Michael W.–Keane, Mark T. 1997. *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Grice, Paul 1997. A társalgás logikája. In: Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás szerk.: *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest. 213–27.
- Kiefer Ferenc 2000. *Jelentélmélet*. Corvina, Budapest.
- Pléh Csaba 1986. *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szende Tamás 1996. *A jelentés alapvonalai*. Corvinus Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1995. Kognitív pragmatika: lehetséges új nyelvelméleti paradigma az irodalomértés horizontján. In: *Literatúra* 2: 107–21.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Van Dijk, Teun A. 1988. *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. Arnold.

Jakusné Harnos Éva

SUMMARY

Jakusné Harnos, Éva

News in the printed press in a discourse analysis perspective

The production and interpretation of a news item, or of any text, is a way of recognising the world or society for both the text producer and the text receiver. The interpretation of a text is a dynamic process whereby the receiver compares the model of reality conveyed by the text with the schemes, knowledge frames, or scenarios known to him/her. The text producer transmits the model of reality that he/she has interiorised, with his/her own value judgements, opinion, and expectations added. All these components can be detected in the structure and style of the text as well. The stylistic differences of news items coming from the same source but published in diverse newspapers, as well as the differences in their representation of reality, can be demonstrated using the methods of discourse analysis.